

УДК 316.74:2:004

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.3.14>

О. В. ДОБРОДУМ

доктор філософських наук, професор кафедри журналістики та реклами,

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

E-mail: dobrodum.olga@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7651-4946>

В. О. МАТВЄЄВ

доктор філософських наук, професор,

віце-президент Міжнародної академії культури безпеки, екології та здоров'я,

м. Київ, Україна

E-mail: vmvitaliymatveev@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9914-2233>

КОМУНІКАТИВНІ ВИКЛИКИ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕЛІГІЙНИХ УЯВЛЕНЬ В ЕПОХУ МЕТАМОДЕРНУ

У статті проаналізовано комунікативні виклики цифрового середовища як чинник трансформації релігійних уявлень в епоху метамодерну. В умовах стрімкої цифровізації релігійна комунікація зазнає радикальних змін, формуючи нові форми сакрального та ідентичності, а в умовах трансформації сакрального досвіду технорелігієзнавство формується як міждисциплінарний напрям.

Цифрові медіа формують нові форми релігійної приналежності: онлайн-спільноти, віртуальні паломництва та цифрові обряди стають частиною повсякденного релігійного життя. Меми, емодзі та візуальна мова відіграють важливу роль у вираженні віри, сприяючи гібридизації релігійної та цифрової ідентичності, де сакральне переплітається з культурними кодами інтернету. В цифрову епоху релігійні уявлення все частіше формуються на перетині алгоритмічної логіки та колективної уяви, де сакральне набуває нових візуальних та наративних форм.

Сучасні комунікативні практики все частіше включають ІІІ не просто як інструмент, а як активного учасника релігійного дискурсу. Технологія починає функціонувати в якості автономної духовної стратегії: роботи-катехизатори здійснюють практику навчання, алгоритми складають проповіді, а в діалогах один з одним ІІІ здатні відтворювати класичні теологічні дискусії, наприклад, про докази буття Бога.

Комунікативні практики технорелігієзнавства демонструють, що цифрові технології не лише медіатизують релігійний досвід, а й трансформують його структуру, темпоральність та інституційні форми. Віртуальні літургії, алгоритмічні посередники віри та платформові форми духовної солідарності стають невід'ємною частиною релігійного ландшафту в епоху метамодерну. Комунікативні практики цифрової епохи актуалізують питання про те, як релігійні наративи адаптуються до дискурсу прав людини, особливо в контексті алгоритмічної модерації та платформової цензури.

Ключові слова: комунікативні виклики та практики, технорелігієзнавство, ІІІ, метамодерн, права людини, уява.

Поставлення проблеми. В умовах стрімкої цифровізації релігійна комунікація зазнає радикальних змін, формуючи нові форми сакрального та ідентичності, а в умовах трансформації сакрального досвіду технорелігієзнавство формується як міждисциплінарний напрям, що досліджує перетини релігійних смислів, технологічних медіумів та алгоритмічного управління. Комунікативні практики в цьому полі стають не просто інструментами передачі інформації, а й механізмами конструювання постсекулярних ідентичностей, цифрових ритуалів та нових форм сповідання віри. Віртуальні паломництва, молитовні

додатки, нейромережеві проповіді та платформові форми духовного наставництва – все це вимагає аналітичного осмислення в рамках релігієзнавчого, медіатеоретичного та соціокультурного аналізу.

Цифрові технології сприяють переходу від традиційних літургійних практик до стрімінгових форматів, від усної проповіді до подкастів та відеоблогів. Алгоритми платформ відіграють ключову роль у поширенні релігійного контенту, визначаючи його видимість, охопи та аудиторію. В цьому контексті формується нова цифрова риторика пастирства, де онлайн-авторитет священнослужителя залежить не

лише від теологічної компетенції, а й від медіаграмотності та здатності до цифрової взаємодії.

Платформи на кшталт YouTube, TikTok та Telegram стають новими посередниками сакрального досвіду, структуруючи релігійну комунікацію через інтерфейси, UX-дизайн та алгоритмічну логіку. Лайки, репости та коментарі функціонують як елементи «цифрової літургії», де участь віруючих виражається в цифрових жестах, а сакральне стає частиною платформової взаємодії. Цифрове середовище стимулює не лише трансформацію релігійних практик, а й породження нових форм техносакральної уяви, в яких права людини та духовні цінності переплітаються в інтерфейсах віри.

Цифрові медіа формують нові форми релігійної приналежності: онлайн-спільноти, віртуальні паломництва та цифрові обряди стають частиною повсякденного релігійного життя. Меми, емодзі та візуальна мова відіграють важливу роль у вираженні віри, сприяючи гібридизації релігійної та цифрової ідентичності, де сакральне переплітається з культурними кодами інтернету.

В умовах російсько-української війни та соціокультурних криз релігійні наративи активно використовуються в цифровому активізмі. Telegram-канали, блоги та соцмережі стають ареною сакральної риторики, де релігійні образи мобілізують аудиторію, легітимізують дії та формують моральні координати конфлікту. Цифрова комунікація перетворюється на інструмент релігійної мобілізації та символічного спротиву. Цифровий сакральний простір вимагає етичної рефлексії: хто модерує релігійний контент, і як забезпечується прозорість та довіра? Виникають конфлікти між платформовою політикою та релігійною свободою, особливо в умовах алгоритмічної цензури та регулювання. Ці виклики ставлять питання про межі цифрової віри та відповідальність медіапосередників.

Соціальні медіа – YouTube, TikTok, Telegram, Discord – не просто транслюють релігійний контент, а структурують його сприйняття, задають темп і формат участі. Алгоритми платформ стають невидимими посередниками віри, визначаючи, які образи, проповіді та молитви стають видимими, а які – маргіналізуються. Асинхронність релігійної практики, доступної

«на запит», розмиває циклічність літургійного календаря, а цифрова подача контенту формує нові режими сакрального часу. В епоху метамодерну спостерігається зсув від бінарного протиставлення релігійного та секулярного до складніших конфігурацій, де права людини стають медіатором між сакральним та технологічним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі автори заклали теоретичні підстави технорелігієзнавства, відкривши можливості для аналізу цифрових ритуалів, алгоритмічної етики та постсекулярних форм віри. Їхні підходи застосовні до українського контексту, особливо в умовах війни, цифрової мобілізації та трансформації релігійних інституцій.

Хайді Кемпбелл – одна з провідних дослідниць цифрової релігії, розробила концепт «мережевої релігії» (networked religion), в рамках якого аналізуються трансформації релігійної ідентичності, авторитету та ритуальності в цифровому просторі. Її роботи, включаючи «When Religion Meets New Media» та «Digital Religion», стали основою для вивчення релігійних практик в умовах медіатизації.

Кріс Геллмас запропонував розрізнення між «релігією онлайн» та «онлайн-релігією», де перша представляє цифрову репрезентацію традиційних форм, а друга – нові форми релігійного життя, що виникають в мережі. Він досліджував віртуальні паломництва, цифрову літургію та трансформацію сакрального простору.

Стівен О'Лірі займався аналізом апокаліптичних наративів у кіберпросторі, розглядаючи інтернет як арену есхатологічної уяви та сакральної мобілізації. Його роботи важливі для розуміння релігійної риторики в цифрових спільнотах.

Поль Вірілію, хоча і не релігієзнавець, значно вплинув на технорелігієзнавчий дискурс через свої концепти швидкості, інформаційної війни та «дромології». Його ідеї застосовуються для аналізу сакралізації цифрового часу та алгоритмічного контролю.

Мета даної статті – виявити комунікативні виклики цифрового середовища як чинник трансформації релігійних уявлень в епоху метамодерну.

Методи дослідження. Методологічно робота спирається на порівняльний аналіз,

критичну теорію медіа, на концепти постсекулярності, цифрової трансценденції та алгоритмічної етики; цифрову етнографію, що фіксує повсякденні практики віруючих в онлайн-спільнотах; дискурс-аналіз для виявлення риторичних стратегій в релігійному медіапросторі; а також мережевий аналіз, що візуалізує структури комунікативних потоків та центри впливу.

Невід'ємною частиною дослідницької проблематики є етичні виклики, пов'язані з питаннями конфіденційності, безпеки персональних даних та вразливості користувачів у цифрових релігійних просторах, а також з ризиками поширення деструктивного та екстремістського контенту. Таким чином, технорелігієзнавство, що акцентує увагу на комунікативних практиках, розкриває, як технології виступають не просто нейтральними каналами передачі усталених смислів, а активними агентами трансформації самих основ релігійної комунікації – її мови, ритуалів, моделей авторитету та спільнотності, – що є ключовим для розуміння еволюції релігії в умовах технологічно детермінованого суспільства [Religion : 2025].

Виклад основного матеріалу. Комунікативні виклики метамодерну проявляються в тому, що межі між вірою, знанням та уявою стають все більш проникними, особливо в умовах платформової медіатизації релігійного досвіду. Технорелігієзнавство як міждисциплінарна галузь знання концентрується на аналізі трансформації комунікативних практик у сфері релігійних вірувань, інституцій та ритуалів під впливом технологічного розвитку. Центральною проблемою тут виступає дослідження того, яким чином технологічні медіуми реконфігурують способи продукування, трансляції та рецепції релігійного знання, а також моделі формування та функціонування релігійних спільнот [Lipka : 2016].

Історично дана взаємозв'язок виявляється в фундаментальній ролі комунікаційних технологій – від практик створення кінетичних скульптур в Стародавньому Єгипті, що виконували функцію символічної комунікації з сакральним, до революції книгодрукування, що кардинально змінила способи канонізації та поширення священних текстів. В контексті середньовічної християнської культури монастирські ордени розвивали складні комунікативні системи,

в яких інструментальна діяльність і труд виступали не лише як економічна практика, а й як невербальний канал трансляції духовних цінностей та досягнення трансценденції [Purba & Sihombing : 2024].

Історично еволюція комунікативних стратегій релігійних інституцій була нерозривно пов'язана з розвитком медіа-технологій. Так, перехід від усної традиції до писемності, а згодом – винайдення книгодрукування, представляли собою не просто зміну носіїв інформації, а кардинальні зміни в стратегіях канонізації, тиражування та контролю над сакральним знанням. В епоху модерну релігійні організації активно освоювали нові підходи до масової комунікації, інтегруючи пресу, радіо та телебачення в свої проповідницькі практики, що дозволяло трансформувати локальну громаду в уявну спільноту віруючих національного або навіть глобального масштабу [Speir : 2025].

В сучасну епоху цифрові технології ініціювали виникнення феномену цифрової релігійності, під яким розуміється комплекс адаптованих або автохтонних релігійних практик, опосередкованих цифровим середовищем. Це тягне за собою структурні зміни в способах комунікації всередині релігійних громад, породжуючи гібридні форми – від віртуальних богослужінь та онлайн-молитов до глобальних мережевих спільнот в соціальних медіа. Подібні форми комунікації сприяють розмиванню традиційних просторово-часових та ієрархічних меж релігійного життя, конструюючи нові типи колективної ідентичності та приналежності. Паралельно спостерігається трансформація моделей релігійного авторитету, оскільки децентралізована природа цифрового простору надає віруючим прямий доступ до інтерпретації текстів та вчень, минаючи традиційні інституційні фільтри. Це актуалізує проблему автентичності релігійного послання і вимагає від релігійних інституцій розробки нових стратегій легітимації та управління комунікативними потоками [Berkeley : 2021].

Сучасні комунікативні практики все частіше включають ІІІ не просто як інструмент, а як активного учасника релігійного дискурсу. Технологія починає функціонувати в якості автономної духовної стратегії: роботи-катехизатори здійснюють практику навчання, алгоритми

складають проповіді, а в діалогах один з одним ІІІ здатні відтворювати класичні теологічні дискусії, наприклад, про докази буття Бога, демонструючи тим самим певні підходи до аргументації, які оцінюються іншими системами за критеріями теоретичності та глибини. Це знаменує народження технотеології, де, за думкою Михайла Епштейна, пізнання чудес технології прирівнюється до пізнання божественного всемогутності, а сам ІІІ стає новим теологічним медіумом, через який Господь дає можливість себе зрозуміти [How : 2024].

Сучасний етап технологічної революції, віссю для якої стає ІІІ, ініціює фундаментальну реконфігурацію всієї системи соціальних інститутів. Спостерігається процес нівелювання традиційних професійних страт, де такі галузі, як юриспруденція, медицина та теологія, стикаються з перспективою елімінації або симбіозу з алгоритмічними системами. В цьому контексті формуються несподівані професійні альянси та комунікативні стратегії: подібно до того, як професія астролога не була витіснена наукою, а трансформувалася в нову нішу, юридичні фірми майбутнього можуть виробити підхід, заснований на кооперації з ІІІ, а не на конкуренції з ним. Кульмінацією даної тенденції в релігійній сфері може стати віртуалізація сакрального, де єдиний ІІІ-агент розробить універсальні комунікативні практики, здатні проповідувати від імені множини конфесій, нівелюючи їх доктринальні відмінності [Sinusoid : 2021].

Дана трансформація є закономірним етапом в еволюції стратегій пізнання, концептуалізованої ще Огюстом Контом в послідовності «магія – релігія – наука». Однак саме технологія, виступаючи новим соціальним актором, радикалізує цю схему. Якщо магічний підхід до світу, що базувався на принципах симпатії та гомеопатії, змінився релігійним, а потім науковим, то сьогодні домінуючою практикою осягнення дійсності стає саме технологічний підхід, втілений в ІІІ. Промислова, науково-технічна і, нарешті, цифрова революції маркують етапи, на яких технологія не просто служить науці, а сама стає головним виробником знання, пропонуючи нові методи пізнання – від аналізу великих даних до генерації принципово нових гіпотез [Cline : 2019].

У фокусі сучасного технорелігієзнавства знаходиться комплексний аналіз трансформації комунікативних практик, підходів та стратегій в релігійній сфері під впливом технологічної медіатизації. Дана перспектива передбачає розгляд технології не як нейтрального інструменту, а як активного агента, що реконфігурує самі підстави релігійної комунікації: її канали, коди, моделі авторитету та форми спільності [Moon : 2018].

Подальшого осмислення набувають технорелігійні рухи, такі як трансгуманізм та датаїзм, які можуть бути проаналізовані як автономні комунікативні системи. Вони пропонують власний концептуальний мову, наративи та ритуальні практики, де поняття «спасіння» або «трансценденції» переосмислюються через призму технологічного апгрейду або роботи з даними, конкуруючи з традиційними релігіями в семіотичному просторі. В рамках крос-культурного аналізу значний інтерес представляє феномен техно-анімізму, найбільш рельєфно проявлений в японському соціокультурному контексті. Даний феномен передбачає наділення технологічних артефактів атрибутами одухотвореності, що породжує унікальні форми комунікації між людиною та нелюдськими акторами, знайшовши відображення в інженерному дизайні та паттернах користувацької взаємодії [Epstein : 2025].

Сучасний етап, що характеризується домінуванням цифрових середовищ, ознаменувався переходом до мережецентричних комунікативних практик. Це знаходить вираз у виникненні гібридних форм релігійності, де онлайн та офлайн-взаємодії утворюють єдиний континуум. Цифрові платформи стають простором для нових літургійних практик – трансляцій богослужінь, віртуальних паломництв та колективних онлайн-молитов, – що формує особливий тип дистанційного, але співпереживального досвіду. У відповідь на це нове середовище релігійні інституції змушені розробляти адаптивні комунікативні стратегії, спрямовані як на збереження доктринального авторитету в умовах децентралізованого інформаційного поля, так і на залучення нової аудиторії через використання мови та естетики цифрової культури [Rupcic : 2023].

В рамках технорелігійних рухів, таких як трансгуманізм, формуються власні, іманентно

технологічні комунікативні практики та стратегії смислопородження. Їхній підхід полягає в перекодуванні традиційних релігійних наративів (спасіння, безсмертя, подолання обмеженої природи) на мову технологічного апгрейду, алгоритмічної оптимізації та роботи з даними. Крос-культурний аналіз, в свою чергу, виявляє різні стратегії інтеграції технологій в релігійне світогляд, як, наприклад, в японському техноанімізмі, де практика взаємодії з роботами та артефактами вибудовується через підхід наділення їх агентивністю та духовним статусом [Jackelén : 2005].

Висновки. Дослідження комунікативних практик, підходів та стратегій у полі технорелігієзнавства розкриває динамічний процес взаємної адаптації. Релігія не просто використовує технології як інструмент, а й сама трансформується під впливом притаманних їм логік – мережевої, інтерактивної, алгоритмічної. Розуміння цієї діалектики є ключовим для осмислення еволюції релігійного досвіду, авторитету та спільноти в умовах формування цифрової цивілізації. Віртуальні ритуали, цифрові пророцтва та симуляції сакрального – все це приклади того, як уява стає інструментом релігійної адаптації до викликів цифрового середовища.

Комунікативні практики технорелігієзнавства демонструють, що цифрові технології не лише медіатизують релігійний досвід, а й трансформують його структуру, темпоральність та інституційні форми. Віртуальні літургії, алгоритмічні посередники віри та платформові форми духовної солідарності стають невід’ємною частиною релігійного ландшафту XXI століття. Аналіз цих практик дозволяє стверджувати, що технорелігієзнавство – це не просто нова галузь знання, а й епістемологічний виклик традиційним релігієзнавчим парадигмам.

Для українського контексту особливо важливо враховувати локальні форми цифрової сакралізації, включаючи онлайн-ініціативи церковних громад, цифрову пам’ять про війну та алгоритмічне моделювання духовних цінностей. В перспективі подальших досліджень необхідна розробка критичної карти технорелігійних акторів, платформ та дискурсів, а також етична рефлексія над межами алгоритмічного втручання в сакральне. Цифрова трансформація релігійних уявлень вимагає критичного аналізу того, яким чином платформові алгоритми впливають на реалізацію прав людини – зокрема, права на свободу совісті, переконань та цифрову приватність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Berkeley Talks transcript: How technology is transforming religion. 2021. <https://news.berkeley.edu/2021/11/05/berkeley-talks-transcript-how-technology-is-transforming-religion/>
2. Cline, A. The Relationship Between Technology and Religion. 2019. <https://www.learnreligions.com/technology-as-religion-4038599>
3. Epstein, G. M. The History of Tech-As-Religion. 2025. <https://politicsrights.com/the-history-of-tech-as-religion/>
4. How Modern Technology Can Enhance Religious Celebrations. 2024. <https://snapbar.com/blog/religious-celebrations-are-enhanced-not-replaced-by-technology>
5. Jackelén, A. What is “secular”? Techno-secularism and spirituality. 2005. <https://www.zygonjournal.org/article/13409/galley/27195/download/>
6. Lipka, M. The religious divide on views of technologies that would ‘enhance’ human beings. 2016. <https://www.pewresearch.org/short-reads/2016/07/29/the-religious-divide-on-views-of-technologies-that-would-enhance-human-beings/>
7. Moon, S. Social Progress in a Technoreligious World. *Technology’s Stories*, 2018. 6(2). <https://www.technologystories.org/social-progress-in-a-technoreligious-world/>
8. Purba, A. B., & Sihombing, J. S. The Integration of Theology and Technology: Exploring the Impact of Digitalization on Religious Understanding. 2024. <https://ejournal.ust.ac.id/index.php/InCOMNIA/article/view/4165/3122>
9. Religion in the Digital Age. 2025. <https://intersections.ssrc.org/research-topics/digital-religion/>
10. Rupcic, T. Techno-Religion and Cyberspace Spirituality in Dystopian Video Games, 2023. 14(2), 247. <https://doi.org/10.3390/rel14020247>
11. Sinusoid, D. The Rise of Techno-Religion: The Fall of Humanism? 2021. <https://www.shortform.com/blog/techno-religion/>
12. Speir, I. Emerging Tech and Religious Freedom. 2025. <https://www.thepublicdiscourse.com/2025/01/96917/>

O. V. DOBRODUM

*Doctor of Philosophy, Professor at the Department of Journalism and Advertising,
State Trade-Economical University, Kyiv, Ukraine
E-mail: dobrodum.olga@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7651-4946>*

V. O. MATVEEV

*Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Vice President of the International Academy of Culture of Safety, Ecology and Health,
Kyiv, Ukraine
E-mail: vmvitaliymatveev@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9914-2233>*

**COMMUNICATIVE CHALLENGES OF THE DIGITAL ENVIRONMENT
AS A FACTOR IN THE TRANSFORMATION OF RELIGIOUS REPRESENTATIONS
IN THE METAMODERN ERA**

The article analyzes the communicative challenges of the digital environment as a factor in the transformation of religious representations in the metamodern era. In the context of rapid digitalization, religious communication is undergoing radical changes, forming new forms of the sacred and identity. Concurrently, with the transformation of sacred experience, technoreligious studies is emerging as an interdisciplinary field.

Digital media are creating new forms of religious affiliation: online communities, virtual pilgrimages, and digital rituals are becoming part of everyday religious life. Memes, emojis, and visual language play an important role in expressing faith, contributing to a hybridization of religious and digital identity, where the sacred intertwines with the cultural codes of the Internet. In the digital age, religious representations are increasingly formed at the intersection of algorithmic logic and collective imagination, where the sacred acquires new visual and narrative forms.

Contemporary communicative practices increasingly involve AI not merely as a tool, but as an active participant in religious discourse. Technology is beginning to function as an autonomous spiritual strategy: catechetical robots conduct teaching practices, algorithms compose sermons, and in dialogues with each other, AI systems can reproduce classic theological discussions, for instance, on the proofs of God's existence.

The communicative practices of technoreligious studies demonstrate that digital technologies not only mediate religious experience but also transform its structure, temporality, and institutional forms. Virtual liturgies, algorithmic mediators of faith, and platform-based forms of spiritual solidarity are becoming an integral part of the religious landscape in the metamodern era. The communicative practices of the digital age raise the question of how religious narratives adapt to the discourse of human rights, especially in the context of algorithmic moderation and platform censorship.

Key words: communicative challenges and practices, technoreligious studies, AI, metamodernism, human rights, imagination.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.09.2025
Дата публікації: 30.10.2025